

Tien jaar Europees Veiligheids- en Defensiebeleid: Een nieuwe rol voor de Europese Unie in de wereld

RAMSES A. WESSEL*

De oorsprong van het EVDB

Hoewel dit Jaarboek terugblijkt op 25 jaar 'vrede en veiligheid', is het Europees Veiligheids- en Defensiebeleid (EVDB) van de Europese Unie te jong om zover terug te gaan. Veelal wordt de Verklaring van St. Malo uit 1998 als startpunt genomen, waardoor in 2008 kon worden stilgestaan bij het tienjarig bestaan van dit beleidsterrein. In december 1998 ondertekenden Tony Blair and Jacques Chirac de *Joint Declaration on European Defence* aan boord van een schip voor de kust van het Bretonse St. Malo. Na de voorturende Britse weigering gedurende de decennia daarvoor om ook maar iets gemeenschappelijks te doen op het terrein van militaire samenwerking binnen de Europese Gemeenschap, kwam deze verklaring voor velen als een grote verrassing. Het door Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk geformuleerde uitgangspunt dat "the Union must have the capacity for autonomous action, backed up by credible military forces, the means to decide to use them, and the readiness to do so, in order to respond to international crises" is inmiddels een klassieke zin en werd door alle andere EU-lidstaten op de Top van Keulen in juni 1999 direct aanvaard. Nog weer zes maanden later, in december 1999, werden op de Top van Helsinki de besluiten genomen om het EVDB institutioneel vorm te geven en om de benodigde militaire capaciteiten vast te stellen. Dit laatste werd bekend als de Helsinki Headline Goal: "cooperating voluntarily in EU-led operations, member States must be able, by 2003, to deploy within 60 days and sustain for at least 1 year military forces of up to 50.000-60.000 persons capable of the full range of Petersberg tasks." Deze 'Petersbergtaken' waren oorspronkelijk vastgesteld voor de West-Europese Unie (WEU) in 1992, maar waren in 1997 in het EU-verdrag op-

* Prof.dr. R.A. Wessel is als hoogleraar Recht van de Europese Unie en andere Internationale Organisaties verbonden aan het Centre for European Studies van de Universiteit Twente. Hij maakt deel uit van de redactie van het *Jaarboek Vrede en Veiligheid*.

genomen. Zij omvatten alle mogelijkheden voor het EVDB: "humanitaire en reddingsopdrachten, vredeshandhavingsopdrachten en opdrachten van strijdkrachten op het gebied van crisisbeheersing, met inbegrip van het tot stand brengen van vrede." (art. 17, lid 2 EU-Verdrag). Sinds de inwerkingtreding van het Verdrag van Nice op 1 februari 2003, is de Europese Unie zelf bevoegd tot het uitvoeren van zowel militaire als civiele EVDB-missies en op 1 januari 2003 (dus nog voor de inwerkingtreding van het verdrag van Nice) nam de Europese Unie de VN-politiemissie IPTF in Bosnië-Herzegovina over, waarmee de eerste EU-missie (onder de nieuwe naam 'EUPM') een feit was. Drie maanden later, op 31 maart 2003 nam de Europese Unie ook de NAVO-operatie Allied Harmony in Macedonië over (met als nieuwe naam 'Concordia'). Deze 'tweedehands operaties' stelden de Europese Unie in staat om met operaties te beginnen zonder deze volledig vanaf de grond te hoeven opbouwen.¹

In praktisch-operationele zin bestond het EVDB in 2008 dus vijf jaar, hetgeen in december werd gemarkeerd met het aannemen van een aangepaste Europese Veiligheidsstrategie.² In deze strategie neemt de Europese Unie zich voor actiever te worden op een groter aantal terreinen: "At a global level, Europe must lead a renewal of the multilateral order". Toekomstige activiteiten van de Europese Unie variëren van non-prolifera-tie-initiatieven, het tegengaan van terrorisme en georganiseerde misdaad, energieveiligheid, tot klimaatverandering en piraterij.

Ondanks zijn relatief jonge leeftijd is het mogelijk de oorsprong van het EVDB verder terug in de tijd te vinden. Op 17 maart 1948 (in 2008 zestig jaar geleden) sloten het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Nederland, België en Luxemburg immers het Verdrag van Brussel, dat in 1953 in gewijzigde vorm de basis vormde voor de West-Europese Unie. Hoewel de WEU vanaf het begin in de schaduw van de NAVO heeft gestaan, is deze organisatie in de jaren tachtig nieuw leven ingeblazen en zijn belangrijke functies en organen van de WEU vanaf 2001 overgenomen door de Europese Unie op basis van de Marseillevaaklaring van de WEU uit december 2000.³ Ook de Europese Defensiegemeenschap (EDG) die voorzag in supranationaal toezicht over de militaire eenheden van de oorspronkelijke zes leden van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) kan hier niet onvermeld blijven. Zoals bekend kon het Franse parlement in 1954 niet instemmen met de ratificatie van het EDG-verdrag. Sluiting van dit vergaande verdrag was in mei 1952 echter wel mogelijk gebleken en het idee van een Europese militaire samenwerking is daarna verschillende keren teruggekeerd op de Europese agenda.⁴

Voor een aantal landen (waaronder Nederland) bleef de Atlantische samenwerking echter voorop staan, hetgeen - zeker na toetreding van het

Verenigd Koninkrijk tot de EEG in 1973 – de discussie over een intensievere Europese militaire samenwerking bemoeilijkte. Het idee dat het EVDB niet ten koste zou mogen gaan van de samenwerking binnen de NAVO is iets dat in ieder EVDB-document wordt onderstreept en dat zelfs een plek heeft gekregen binnen het EU-Verdrag zelf: “Het beleid van de Unie overeenkomstig dit artikel laat het specifieke karakter van het veiligheids- en defensiebeleid van bepaalde lidstaten onverlet, eerbiedigt de uit het Noord-Atlantisch Verdrag voortvloeiende verplichtingen van bepaalde lidstaten waarvan de gemeenschappelijke defensie gestalte krijgt in de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO), en is verenigbaar met het in dat kader vastgestelde gemeenschappelijke veiligheids- en defensiebeleid.” (art. 17 EU-Verdrag) De samenwerking tussen beide organisaties kreeg in december 2002 concreet vorm via de zogenoemde ‘Berlijn Plus’-akkoorden, een update van de afspraken die de NAVO eerder met de WEU had gemaakt. Deze afspraken impliceerden ook de *de facto* erkenning van het EVDB door de Verenigde Staten, die zich traditioneel zeer terughoudend hadden opgesteld tegenover de ontwikkeling van ‘autonome’ Europese militaire capaciteiten. De Berlijn Plus-akkoorden maakten het echter mogelijk om te voldoen aan de drie D’s die waren genoemd door de toenmalige Amerikaanse minister van Buitenlandse zaken, Madeleine Albright: “no decoupling [of ESDP from NATO], no duplication [of capabilities], and no discrimination [of non-EU NATO members]”.⁵ Berlijn Plus schiep hiermee niet alleen een mogelijkheid voor Atlantisch-georiënteerde EU-lidstaten om zich actief in te zetten voor het EVDB, maar ook voor de Verenigde Staten om een zekere controle te houden wanneer de Europese Unie ervoor koos gebruik te maken van de NAVO-faciliteiten.⁶ Zoals hierna zal blijken heeft de Europese Unie echter slechts in een beperkt aantal gevallen een beroep gedaan op de NAVO-middelen; de meeste operaties waren kleinschalig en werden uitgevoerd zonder bemoeienis van de NAVO, waardoor er toch vooral een beeld oprijst van een ‘autonome’ Europese veiligheidssamenwerking.

Deze bijdrage beoogt de belangrijkste ontwikkelingen in het EVDB in kaart te brengen. In het bijzonder wordt stilgestaan bij de institutionele veranderingen die in de Europese Unie zijn doorgevoerd om dit beleid vorm te geven en bij de aard van de verschillende missies. Er zal kunnen worden geconcludeerd dat het EVDB zich in de afgelopen vijf jaar heeft ontwikkeld tot een onlosmakelijk onderdeel van het Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid (GBVB) van de Unie en dat de ‘Brusselisering’ verder is gevorderd dan wellicht op het eerste gezicht zou blijken.

De institutionele inbedding van het EVDB

Het Europees Veiligheids- en Defensiebeleid maakt onderdeel uit van het Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid (GBVB) en daarmee van de zogenoemde 'tweede pijler' van de Europese Unie.⁷ Het EU-verdrag biedt echter nauwelijks aanknopingspunten voor de verdere institutionalisering en implementatie van dit beleidsterrein. Slechts één artikel in het EU-verdrag vormt de basis voor de EVDB-activiteiten zoals we die de afgelopen jaren hebben gezien. Art. 17 stelt in lid 1: "Het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid omvat alle aangelegenheden die betrekking hebben op de veiligheid van de Unie, met inbegrip van de geleidelijke bepaling van een gemeenschappelijk defensiebeleid, dat tot een gemeenschappelijke defensie kan leiden indien de Europese Raad daartoe besluit. In dat geval beveelt hij de lidstaten aan een daartoe strekkend besluit aan te nemen overeenkomstig hun onderscheiden grondwettelijke bepalingen." Inderdaad lijkt het veiligheidsbeleid onderdeel te zijn van het GBVB en wordt slechts gesproken van een *geleidelijke* bepaling van een defensiebeleid, dat tot een gemeenschappelijke defensie *kan* leiden. Dat er toch een zekere voortgang in het proces zit, kan worden afgeleid uit de eerder verdragsbepalingen. In het Verdrag van Maastricht (1991) werd nog veel voorzichtiger gesproken van "de bepaling *op termijn* van een gemeenschappelijk defensiebeleid, dat *met-tertijd* tot een gemeenschappelijke defensie *zou kunnen* leiden". Het Verdrag van Amsterdam (1997) wijzigde dit al in "de *geleidelijke* bepaling van een gemeenschappelijk defensiebeleid dat tot een gemeenschappelijke defensie *kan* leiden indien de Europese Raad daartoe besluit". En na Nice (2001), ten slotte, hoefde de Unie de uitvoering van militaire missies niet meer over te laten aan de WEU, maar was zij zelf bevoegd.

Deze voorzichtige bepalingen hebben de lidstaten de Unie echter wel in staat gesteld een zelfstandig veiligheids- en defensiebeleid te ontwikkelen waarover inmiddels besloten wordt in speciaal daarvoor in het leven geroepen organen rondom de Raad van Ministers in Brussel.⁸ Voor het eerst in de geschiedenis van de Europese Unie/Gemeenschap is er een taboe doorbroken en lopen er militairen rond in het gebouw van de Raad aan de Brusselse Wetstraat. Deze spelen met name een rol in het EU Militair Comité (EUMC), dat is samengesteld uit de Chefs van Staven (meestal vertegenwoordigd door hun militaire attachés) van de EU-lidstaten. Het EUMC geeft advies aan het Politiek en Veiligheidscomité (zie onder) en aan de Raad. Het is verantwoordelijk voor de volledige militaire dimensie van een operatie en geeft daaromtrent advies en doet aanbevelingen. De civiele crisisbeheersing viel onder een speciaal voor dat doel in mei

2002 opgericht Committee for the Civilian Aspects of Crisis Management (CIVCOM), een advies- en beleidsorgaan binnen het Raadssecretariaat. Sinds augustus 2007 bestaat er binnen het Raadssecretariaat de zogenoemde Civilian Planning and Conduct Capability (CPCC), een speciaal hoofdkwartier dat momenteel civiele missies van de Europese Unie aanstuurt. De CPCC bestaat uit ongeveer tachtig personen, voor de helft geleverd door het Raadssecretariaat en voor de helft door de lidstaten. Onder de politieke leiding van het PVC (zie onder) is het CPCC het nieuwe aanspreekpunt voor de civiele EVDB-missies.

Meer in het algemeen wordt beleidsondersteuning gegeven door een speciale staf van ongeveer tweehonderd personen, de zogenoemde EU Militaire Staf (EUMS), eveneens als onderdeel van het Raadssecretariaat. Dit comité werd net als het EUMC op interim-basis ingesteld op 1 maart 2000, op basis van een Raadsbesluit van 14 februari 2000. De beslissing werd formeel bekrachtigd door der Europese Raad in juni 2000 (in Feira, Portugal). Weer een half jaar later (in december 2000) werd de interim-status door de Europese Raad omgezet in een permanente status (zonder daarbij overigens te wachten op de inwerkingtreding van het Verdrag van Nice, dat – zoals gezegd – de basis vormt voor het EVDB).⁹ Het Satellietcentrum en het Instituut voor veiligheidsvraagstukken werden van de WEU overgenomen door zowel het personeel als de lopende overeenkomsten met andere organisaties over te nemen.¹⁰

De belangrijkste rol is echter weggelegd voor het Politiek en Veiligheidscomité (PVC, of in de Franse afkorting: COPS). Het functioneren van dit orgaan werpt ook een ander licht op het vaak genoemde 'intergouvernementele' karakter van het GBVB/EVDB. De voorganger van het PVC, het Politiek Comité (PoCo) was opgericht in het begin van de jaren zeventig als onderdeel van de Europese Politieke Samenwerking.¹¹ Het is bekend dat de '*esprit de corps*' van het PoCo gedurende de jaren zeventig en tachtig al leidde tot een zekere 'consultatiereflex' tussen de deelnemende lidstaten. Deze neiging tot het zoeken naar mogelijkheden voor samenwerking lijkt te zijn versterkt sinds het PVC het PoCo in 2000 opvolgde als een permanent orgaan binnen het Raadsgebouw met twee keer per week een vergadering. Het PoCo bestond uit *nationale* ambtenaren, die speciaal voor de bijeenkomsten van het Comité naar Brussel afreisden; het PVC wordt bezet door personen die vrijwel fulltime in Brussel zitten en daar een eigen besluitvormingsdynamiek hebben gecreëerd. In een van de eerste analyses van het PVC¹² wezen Juncos en Reynolds op de cruciale positie die dit comité in het GBVB/EVDB inneemt: "Indeed, the creation of a permanent committee in Brussels and the gradual displacement of the political directors (based in the national capitals) as the gatekeep-

ers of the CFSP/ESDP decision-making process best exemplifies the move to a more 'Brusselized' and operational CFSP/ESDP."¹³

Juncos en Reynolds wijzen op het idee dat 'institutions do matter'. De ruime mogelijkheden die de PVC-ambassadeurs in Brussel hebben, stelt ze niet zelden in staat om een gemeenschappelijk veiligheidsbeleid tot stand te brengen "rather than to fight for the strict defence of the national interest".¹⁴ Het bij elkaar zetten van nationale vertegenwoordigers in EU-organen blijkt zelfs ten opzichte van het gevoelige terrein van het veiligheids- en defensiebeleid een eigen dynamiek te genereren, waarin zelfs zoveel mogelijk met de posities van de kleinere lidstaten rekening wordt gehouden.¹⁵

Van een echt EU-militair hoofdkwartier is echter geen sprake. Overeenstemming hierover bleek in 2003 niet haalbaar. Tijdens een bijeenkomst in april van dat jaar presenteerden België, Duitsland, Frankrijk en Luxemburg een voorstel voor het opzetten van een autonoom militair hoofdkwartier voor EVDB-operaties die zonder gebruikmaking van NAVO-middelen zouden worden uitgevoerd (het zogenoemde Tervuren-initiatief). Andere lidstaten (waaronder met name het Verenigd Koninkrijk) en niet-lidstaten (de Verenigde Staten) hadden echter grote bezwaren tegen een zo expliciete militaire *Alleingang* van de Europese Unie. Het compromis dat een half jaar later op de Top in december 2003 werd bereikt voorzag in de oprichting van een bescheiden Civilian-Military Cell (Civ-Mil Cell) binnen het EUMS dat is staat zou zijn om per operatie snel een Operation Centre (OpsCen) op te zetten. Deze OpsCens worden niet alleen bemenst door personeel vanuit het EUMS, maar ook vanuit de lidstaten.¹⁶ In de praktijk blijkt de aansturing van veel missies primair vanuit de EVDB-organen gedaan te worden.

De EVDB-missies

De afgelopen vijf jaar hebben laten zien dat EVDB-operaties op drie manieren kunnen worden opgezet.¹⁷ Ten eerste bestaat de mogelijkheid om gebruik te maken van de NAVO-faciliteiten en in het bijzonder het NAVO hoofdkwartier SHAPE in Bergen, België. In dat geval is de plaatsvervangend SACEUR (Supreme Allied Commander Europe) van de NAVO de commandant van de operatie (bijvoorbeeld operaties Concordia en Althea; zie onder). In de tweede optie wordt gebruik gemaakt van aansturing vanuit een hoofdkwartier dat beschikbaar wordt gesteld door een van de lidstaten (Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Italië of Griekenland), zoals in het geval van de operaties Artemis en EUFOR DRC.

De derde optie wordt gevormd door de bovengenoemde Operations Centres binnen de EUMS in het Raadssecretariaat.

Op dit moment (begin 2009) zijn er 21 EVDB-missie door de Europese Unie ingesteld, waarvan een aantal al weer is beëindigd.¹⁸ De Unie is hiermee actief op drie verschillende continenten (Europa, Afrika en Azië) en op zeer uiteenlopende onderwerpen, variërend van grootschalige militaire missies, tot het bewaken van grensovergangen, het opleiden van politiefunctionarissen of het beschermen van schepen tegen piraterij. In de meeste gevallen kan de (oorspronkelijke) rechtsbasis worden gevonden in een resolutie van de VN-Veiligheidsraad, een vredesakkoord of in toestemming van het gastland. Daarnaast worden afspraken met het gastland vastgelegd in zogenoemde Status of Forces Agreements (SOFAs) of Status of Mission Agreements (SOMAs).¹⁹ De operatie zelf wordt ingesteld door middel van een besluit van de Raad van de Europese Unie, waarin tegelijkertijd – in de meeste gevallen – het Politiek en Veiligheidscomité wordt gemandateerd om de verdere uitvoeringsbesluiten te nemen. Tactische en strategische uitgangspunten worden per missie neergelegd in een Operation Plan en in *rules of engagement*.

Het onderstaande overzicht laat zien dat EVDB-missies actief zijn geweest binnen het gehele scala aan ‘Petersbergtaken’, inclusief *peacekeeping* en (beperkte) *peace-enforcement*. Daarnaast is opvallend dat de Europese Unie veelvuldig militaire missies combineert met civiele missies, of dat beide elementen in één missie samenkomen. Hoewel het in alle gevallen om EU-missies gaat (en niet om missies onder de vlag van een lidstaat), nemen niet altijd alle lidstaten deel aan alle missies, maar wordt tegelijkertijd niet-lidstaten de mogelijkheid geboden te participeren. Dit zijn soms NAVO-leden, maar in andere gevallen ook Zuid-Amerikaanse landen, Nieuw-Zeeland of Zuid-Afrika.

In chronologische volgorde zijn de volgende missies de afgelopen vijf jaar door de Europese Unie ingesteld:²⁰

EUPM (Bosnië-Herzegovina)

Deze politiemissie was de allereerste EVDB-missie en startte op 1 januari 2003, na een lange en degelijke voorbereiding sinds de Raad op 11 maart 2002 het besluit nam.²¹ EUPM nam de taken over van de VN-politiemissie IPTF. Doel van de missie was “to establish sustainable policing arrangements under BiH ownership in accordance with best European and international practice, and thereby raising current BiH police standards”. De missie was voorzien voor de periode 2003-2005, maar is inmiddels al verlengd tot eind 2009.²² Ongeveer vijfhonderd politiemensen uit 33 verschillende landen participeren in de missie. Alle lidstaten nemen deel

aan de missie, aangevuld met Canada, Noorwegen, Oekraïne, Rusland, Turkije, IJsland en Zwitserland.

Concordia (FYROM)

Concordia was de eerste militaire operatie van de Europese Unie. De operatie werd op 31 maart 2003 overgenomen van de NAVO. Omdat Concordia afhankelijk zou zijn van de mogelijkheid gebruik te maken van NAVO-faciliteiten, kon de operatie pas van start gaan nadat beide organisaties hierover overeenstemming hadden bereikt. Het operationele hoofdkwartier voor deze operatie was NAVO's SHAPE, maar de praktische leiding (op Force Headquarters level) was in handen van (eerst) Frankrijk en (later) EUFOR, de militaire samenwerkingsoperatie van Frankrijk, Spanje, Italië en Portugal. Vierhonderd manschappen uit 27 landen namen deel aan de operatie (inclusief de niet-EU-leden Noorwegen, Turkije en IJsland), die uiteindelijk werd beëindigd op 15 december 2003. De operatie had tot doel stabiliteit en veiligheid te realiseren in Macedonië bij de uitvoering van de zogenoemde Ohridovereenkomst uit 2001.²³

Artemis (DRC)

De eerste operatie buiten Europa vond plaats in de Democratische Republiek Congo (DRC), in een gebied waar de Europese Unie al langer actief was. De bedoeling van Artemis was om bijstand te verlenen aan de al aanwezige VN-operatie MONUC. In reactie op een verzoek van de Secretaris-generaal van de Verenigde Naties nam Frankrijk het initiatief tot het opzetten van een EVDB-missie, onder zijn eigen leiding. Het besluit tot instelling van de missie werd door de Raad genomen op 5 juni 2003.²⁴ Artemis was de tweede grote operatie die de Europese Unie in het eerste EVDB-jaar opzette en deze keer gebeurde het zelfs zonder gebruikmaking van de NAVO-faciliteiten. Dat is mede bijzonder omdat de operatie een vergaand militair mandaat had op basis van Veiligheidsraadresolutie 1484 (2003), die de deelnemende staten machtigde "to take all necessary measures to fulfil [the] mandate". Hoewel de gehele operatie duidelijk in handen was van Frankrijk (inclusief het hoofdkwartier in Parijs), namen nog elf andere EU-lidstaten deel aan Artemis. Van buiten de Europese Unie namen Brazilië, Canada en Zuid-Afrika deel. Op 1 september 2003 was MONUC weer sterk genoeg om zonder hulp van Artemis verder te gaan.

EUPOL Proxima (FYROM)

Operatie Concordia in Macedonië werd op 15 december 2003 opgevolgd door Proxima.²⁵ In tegenstelling tot de politiemissie in Bosnië (EUPM), had Proxima de beschikking over mogelijkheden voor zelfverdediging.

Het doel was de lokale politie te adviseren en te trainen. Daarvoor waren tweehonderd politiemensen en ondersteunende staf beschikbaar uit 24 EU-lidstaten en uit Noorwegen, Oekraïne, Turkije en Zwitserland. Proxima is een mooi voorbeeld van de opvolging van een militaire missie door een missie met een 'opbouw'-karakter. De missie werd op 14 december 2005 beëindigd.

EUJUST Themis (Georgië)

De voortvarendheid waarmee de Europese Unie in de eerste jaren met het EVDB van start ging, laat ons bijna vergeten hoeveel moeite het heeft gekost om in de periode daarvoor iets van een gemeenschappelijk veiligheidsbeleid binnen de Europese Gemeenschappen/Europese Unie te realiseren. In het eerste operationele jaar, 2003, had de Unie al twee militaire en twee politiemissies achter de rug en op 28 juni 2004 werd gestart met een nieuw type: de 'rule of law'-missie in Georgië.²⁶ Doel van de missie was te assisteren in "the development of a horizontal governmental strategy guiding the reform process for all relevant stakeholders within the criminal justice sector". Themis was een kleine missie die vooral bestond uit het stationeren van adviseurs bij de relevante ministeries en organisaties in Georgië. De missie eindigde op 14 juli 2005.

Althea (Bosnië-Herzegovina)

Met het overnemen van SFOR van de NAVO begon de Europese Unie op 2 december 2004 aan de meeste omvangrijke operatie tot dan toe.²⁷ Ook in dit geval was SHAPE het hoofdkwartier en was de plaatsvervangende SACEUR (D-SACEUR) de Operational Commander. Tegelijkertijd werden ook weer een EU Force Commander en een EU Command Element (in Napels) ingesteld, hetgeen samen met de spilfunctie van de permanente EVDB-organen (met name het PVC) onderstreepte dat de dagelijkse leiding van de operatie gewoon in handen is van de Europese Unie. De missie bestond uit oorspronkelijk zeventuizend man uit dertig verschillende landen (in 2007 gereduceerd tot 2.450 man). Doel van Althea is het toezien op de naleving van de Daytonakkoorden en het beïnvloeden van een veilige omgeving in Bosnië-Herzegovina. Alle EU-lidstaten (behalve Cyprus, Denemarken en Malta) participeren in Althea, net als een groot aantal niet-lidstaten: Albanië, Argentinië, Chili, Marokko, Nieuw-Zeeland en Zwitserland.

EUPOL Kinshasa (DRC)

De EU-politiemissie in de Democratische Republiek Congo kwam voort uit een verzoek van de regering van de DRC om een bijdrage te leveren aan de in 2003 opgerichte Integrated Police Unit (IPU). De missie startte

op 30 april 2005 met als doel “to monitor, mentor, and advise the setting up and the initial running of the IPU in order to ensure that the IPU acts following the training received in the Academy Centre and according to international best practices in this field”.²⁸ Rond de dertig man personeel functioneerde onder het commando van de Head of Mission.

EUSEC DRC

Een nieuw type missie zag het licht met de instelling van EUSEC DRC, een zogenoemde ‘security and sector reform’-missie. Deze operatie begon op 8 juni 2005 op verzoek van de regering van de DRC.²⁹ Het ging om een kleine missie waarbij een aantal deskundigen gestationeerd werd in de DRC om te adviseren over de hervorming van de veiligheidssector. De missie is inmiddels verlengd tot 30 juni 2009.

EUJUST LEX (Irak)

Dit betrof de eerste missie in het Midden-Oosten. Door de onenigheid die er in 2003 bestond ten aanzien van de gewenste aanpak tegenover Irak, is de rol van de Europese Unie tijdens en na de oorlog in dit land zeer beperkt gebleven. EU LEX was een rechtsstaatmissie en de doelstellingen waren vergelijkbaar met die van de missie in Georgië: het geven van training aan ambtenaren in de politie, het openbaar ministerie, de rechterlijke macht en het gevangeniswezen. De nadruk lag op het laten functioneren van het systeem onder inachtneming van rechtstatelijke beginselen en mensenrechten. Planning van de operatie begon op 9 maart 2005 en de operationele fase startte op 1 juli 2005. Hoewel de missie soms aangeduid wordt als EUJUST LEX in Irak, vonden de meeste trainingsactiviteiten in de Europese Unie en in de buurlanden plaats. Slechts een kleine staf van vijf man is gestationeerd in Bagdad. Het nieuwe mandaat van de missie loopt tot 30 juni 2009.

EU Support AMIS II (Soedan)

AMIS II is de missie van de Afrikaanse Unie in Soedan. Op verzoek van de Afrikaanse Unie leverde de Europese Unie vanaf juli 2007 een bijdrage aan deze operatie door middel van een eigen ondersteuningsmissie.³⁰ De missie bestond uit dertig militairen en (maximaal) vijftig politiemensen en werd beëindigd in december 2007. Bijzonder aan deze operatie was de duidelijke combinatie van militaire en civiele aspecten, waar de Europese Unie zo prat op gaat. Zowel militaire als politieadviseurs maakten deel uit van de aansturing van de missie.

EU AMM (Atjeh)

Tot nu toe het verst weg was de missie in Atjeh (Indonesië). Samen met

ASEAN, Noorwegen en Zwitserland nam de Europese Unie het initiatief tot het instellen van een *monitoring mission* om de implementatie van het vredesakkoord tussen de regering van Indonesië en de vrijheidsbeweging van de regio Atjeh in goede banen te leiden. De Aceh Monitoring Mission begon op 15 september 2005, maar al voor de Raad het besluit had genomen (op 9 september 2005) werd vanaf 15 augustus al tachtig man in Atjeh geïnstalleerd als een 'initial monitoring presence'.³¹ Over de afwezige rechtsbasis tussen 15 augustus en 15 september maken waarschijnlijk alleen juristen zich druk. De missie stond onder leiding van de Nederlander Pieter Feith, die later de leiding kreeg over de missie in Kosovo. Uiteindelijk bestond de missie uit 226 man ongewapend personeel (130 vanuit de Europese Unie, Noorwegen en Zwitserland; 96 vanuit ASEAN).

COPPS (Palestijnse gebieden)

COPPS is een afkorting van EU Coordinating Office for Palestinian Police Support. Het doel van deze missie is "to contribute to the establishment of sustainable and effective policing arrangements under Palestinian ownership [...] as well as other international efforts in the wider context of Security Sector including Criminal Justice Reform".³² De missie kwam oorspronkelijk tot stand op basis van afspraken tussen de Palestijnse premier Ahmed Qurei en de Speciale Vertegenwoordiger van de Europese Unie voor het vredesproces in het Midden-Oosten, Marc Oote, maar is later omgezet in een EVDB-missie, waarop de gebruikelijke procedures van toepassing zijn. In december 2007 is de commandostructuur van COPPS verder aangepast.³³

EUPAT (FYROM)

EUPAT was de opvolger van Concordia en Proxima in Macedonië. Doel van EUPAT was om te assisteren bij het verder aanpassen van de politiedienst in Macedonië naar Europese standaarden. De missie duurde van 15 december 2005 tot 14 juni 2006.³⁴ Aan de missie namen dertig politiemensen uit EU-lidstaten deel.

EU BAM Rafah (Palestijnse gebieden)

De EU Border Assistance Mission in Rafah richt zich weer op een andere veiligheidsaspect dan de eerdere EVDB-missies. Doel van de missie was het openhouden (door een onafhankelijke partij) van de grensovergang tussen de Palestijnse gebieden en Egypte. De missie startte op 25 november 2005 en had uiteindelijk een mandaat tot 24 november 2008.³⁵

Een andere, maar zeer vergelijkbare, Border Assistance Mission van de Europese Unie wordt formeel niet als EVDB-missie gezien. Het gaat hier

om de EU BAM Moldova and Ukraine, die op verzoek van beide landen tot stand kwam december 2005. Aan de missie doen twintig EU-lidstaten mee, maar de aansturing ligt in handen van de Europese Commissie en niet van de EVDB-organen.

EUFOR DR Congo

Dit was de vierde EVDB-missie in de DRC en een volwaardige militaire missie. Doel van de missie was de ondersteuning van de VN-missie MONUC tijdens de verkiezingen in de DRC in 2006. De missie ging op 12 juni 2006 van start op basis van een robuust VN-mandaat, neergelegd in Veiligheidsraadresolutie 1671 (2006) ("to take all necessary measures") en eindigde vier maanden na afloop van de verkiezingen.³⁶ Naast negentien EU-lidstaten namen Turkije en Zwitserland deel aan de operatie. De omvang bedroeg 140 man personeel.

EUPOL Afghanistan

De EUPOL-missie in Afghanistan is vergelijkbaar met andere politiemissies en heeft tot doel bij te dragen aan "the establishment of sustainable and effective civilian policing arrangements under Afghan ownership and in accordance with international standards". De missie ging op 15 juni 2007 van start en zal in ieder geval drie jaar duren.³⁷ Vanaf december 2008 wordt het aantal personeelsleden geleidelijk opgevoerd van tweehonderd tot vierhonderd.

EULEX Kosovo

De EU-rechtsstaatmissie in Kosovo is de grootste civiele EVDB-missie. Doel van de missie is om de Kosovaarse autoriteiten te ondersteunen op het gebied van rechtstatelijke vraagstukken met name op het gebied van politie, justitie en douane.³⁸ Hoewel het een technische missie is, die niet bedoeld is om het land te besturen, heeft EULEX Kosovo een aantal uitvoerende bevoegdheden. De missie is - na een van voorbereidingsperiode sinds februari 2008 - operationeel sinds 9 december 2008, maar zal pas in de winter van 2009 op volle capaciteit draaien met rond de 1.900 internationale politiemensen, rechters, officieren van justitie en douaneambtenaren, naast zo'n 1.100 lokale medewerkers. Het initiële mandaat van de missie is voor twee jaar. Naast deelname van Kroatië, Noorwegen, Turkije en Zwitserland is dit (bij mijn weten) de eerste EVDB-missie waaraan ook deelgenomen wordt door de Verenigde Staten.³⁹

EUFOR TCHAD/RCA

Op 15 maart 2008 ging de missie van de Europese Unie in het oosten van Tsjad en het noordoosten van de Centraal Afrikaanse Republiek van

start.⁴⁰ Deze regio's ondervinden veel invloed van het conflict in de regio Darfur in Soedan. De grote operatie met 3.400 troepen uit 22 verschillende Europese landen (inclusief Albanië en Kroatië), heeft als doel een bijdrage te leveren aan de initiatieven van de Verenigde Naties in het gebied. Meer specifiek richt de missie zich op het beschermen van burgers en vluchtelingen, het leveren van een bijdrage aan de humanitaire hulpverlening en het beschermen van het personeel en de gebouwen van de Verenigde Naties. Het mandaat voor de operatie is geldig voor een jaar.

EU SSR Guinea-Bissau

Deze Security Sector Reform-missie ging van start in juni 2008 op basis van een besluit van de Raad van 12 februari 2008.⁴¹ Dit is de eerste missie die wordt aangestuurd door het nieuwe EU-hoofdkwartier voor civiele crisis management operaties, de Civilian Planning and Conduct Capability (CPCC). De 21 deskundigen zijn in Guinee Bissau om de lokale bestuurders te adviseren over de hervorming van de veiligheidssector.

EUMM Georgia

Naar aanleiding van de ongeregelde heden tussen Georgië en Rusland besloot de Raad op 15 september 2008 tot het instellen van een speciale Monitoring Mission in Georgië.⁴² De missie ging op 1 oktober 2008 van start en binnen twee weken bestond de missie uit tweehonderd monitors uit 22 verschillende landen (totale staf: 340). Doel van de missie is het toezien op de naleving van de afspraken tussen Rusland en Georgië en in het bijzonder de terugtrekking van Russische troepen. Het mandaat loopt in eerste instantie voor een jaar.

EU NAVFOR (Somalië)

Aan het eind van 2008 kreeg de Unie de kans om het EVDB ook uit te testen op een geheel ander onderwerp. Op 8 december ging EU NAVFOR als eerste maritieme EU-operatie van start met als doel "to contribute to the deterrence, prevention and repression of acts of piracy and armed robbery off the Somali coast."⁴³ Naast de algemene bescherming van kwetsbare schepen in de Somalische wateren, richt de missie zich in het bijzonder op de bescherming van schepen van het World Food Programme, die voedsel en hulpgoederen leveren aan uit mensen in Somalië. Het mandaat van de operatie geldt voor één jaar.

De toekomst van het EVDB: na het Verdrag van Lissabon

De inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon zal voor het functio-

neren van het EVDB niet veel gevolgen hebben. Toch is het zinvol op een aantal veranderingen te wijzen die bepalend kunnen zijn voor de verdere ontwikkeling van dit beleidsterrein.

Het Verdrag van Lissabon is gesloten 18 december 2007 en zal de Europese Gemeenschap⁴⁴ volledig in de Europese Unie laten opgaan. Het nieuwe Verdrag betreffende de Europese Unie (VEU) zal alle institutionele bepalingen bevatten, terwijl de beleidsterreinen een plaats krijgen in het hervormde EG-verdrag, het nieuwe Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU). Het is daarom opvallend dat het GBVB en het EVDB als enige beleidsterreinen niet opgenomen zijn in het verdrag over de werking van de Europese Unie, maar een plaats houden in het EU-verdrag. Zelfs binnen Titel V van dat laatste verdrag, over de externe betrekkingen van de Unie, is er een apart hoofdstuk met 'Specifieke bepalingen betreffende het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid'. De reden voor de afzondering van dit beleidsterrein kon al worden gevonden in het mandaat dat de Intergouvernementele Conferentie van Lissabon meekreeg, waaruit bleek dat lidstaten het niet eens konden worden over een overheveling van de GBVB-bepalingen van het VEU naar het VWEU. Vanuit de nog steeds bestaande politieke gevoeligheden rondom een gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid is dit begrijpelijk, maar vanuit juridisch institutioneel oogpunt blijft het wat vreemd. Met het verdwijnen van het onderscheid tussen Unierecht en Gemeenschapsrecht is er immers (per definitie) geen grond meer voor de angst voor een verdere 'communitarisering' van het GBVB/EVDB en binnen het nieuwe VWEU zullen er voor de daar wel opgenomen beleidsterreinen verschillende procedures gelden. Het externe beleid van de Unie blijft nu dus verdeeld: het buitenlandspolitieke, veiligheids- en defensiebeleid wordt vastgesteld op basis van speciale bepalingen en procedures in één verdrag (het EU-verdrag); al het andere buitenlands beleid (inclusief ontwikkelingssamenwerking en economisch extern beleid) houdt een basis in het andere verdrag (het EU-werkingsverdrag). Een gemiste kans om meer consistentie te krijgen in de relaties die de Europese Unie heeft met niet-lidstaten en andere internationale organisaties.

Veel minder aandacht is er voor de sluipende ontwikkeling van het Europees Veiligheids- en Defensiebeleid, dat met Lissabon zelfs voor het eerst als zodanig in een verdrag wordt genoemd en straks ook vijf artikelen in plaats van slechts één bepaling kent.⁴⁵ De reikwijdte van het EVDB wordt uitgebreid, zodat ook de strijd tegen het terrorisme er onder valt (art. 43 nieuw VEU).

Met betrekking tot het 'defensiebeleid' blijft het verdrag echter dubbelzinnig. Ook het nieuwe verdrag geeft aan dat er nog geen sprake is van

een defensiebeleid (maar dat de Europese Raad daartoe kan besluiten; art. 42, lid 2). Toch lijkt er iets veranderd. Enigszins verstoep in art. 42, lid 7 komt namelijk een nieuwe bepaling voor die qua inhoud niet veel afwijkt van wat we kennen uit art. 5 van het NAVO-verdrag of artikel V van het WEU-verdrag: "Indien een lidstaat op zijn grondgebied gewapenderhand wordt aangevallen, rust op de overige lidstaten de plicht deze lidstaat met alle middelen waarover zij beschikken hulp en bijstand te verlenen overeenkomstig artikel 51 van het Handvest van de Verenigde Naties." Hoewel hetzelfde lid het "specifieke karakter van het veiligheids- en defensiebeleid van bepaalde lidstaten" onverlet laat, blijft het moeilijk dit anders te lezen dan een verplichting tot collectieve bijstand door andere lidstaten dan Finland, Ierland, Oostenrijk en Zweden (de voor de hand liggende 'bepaalde lidstaten'). Het idee van gemeenschappelijke verdediging wordt versterkt doordat ook het VWEU (art. 222) een clausule kent die solidariteit van lidstaten vereist, zij het nu in het geval van een terroristische aanval, een natuurramp of een door de mens veroorzaakte ramp. De keuze om deze bepaling op te nemen in het VWEU en niet samen met de andere bijstandsverplichting in het WEU, onderstreept de al genoemde gekunstelde scheiding die in de externe betrekkingen is aangebracht.

Tot slot worden verklaringen van de Europese Unie (bijvoorbeeld in Helsinki in 1999 of Laeken in 2001) waarin wordt gesteld dat er geen sprake zal zijn van het creëren van een 'Europees leger', moeilijker te begrijpen wanneer de implementatie van het EVDB niet alleen kan worden overgelaten aan kleinere groepen (ad hoc, maar ook permanent; artt. 42 en 44), maar zelfs aan vaste Battlegroups.⁴⁶ Net als het EVDB komt het idee van Battlegroups voort uit een Brits-Frans idee (gelanceerd op een bilaterale top in Le Touquet op 4 februari 2003). De ervaringen van Frankrijk met operatie Artemis hadden laten zien dat het hebben van klaarstaande troepen belangrijk is om snel te kunnen reageren op internationale crisis-situaties. Gesteld werd dat het EVDB op die manier een duidelijker mondiale rol zou kunnen spelen: "the potential scope of ESDP should match the world-wide ambition of the European Union's Common Foreign and Security Policy and should be able to support effectively the EU's wider external policy objectives to promote democracy, human rights, good governance and reform."⁴⁷ Op 17-18 mei 2004 aanvaardde de Raad van ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie het concept en op de Top in juni van dat jaar werd het opgenomen in de daar vastgestelde Headline Goal 2010. Battlegroups bestaan uit 1.500 man, die binnen vijftien dagen beschikbaar zijn en gedurende dertig dagen kunnen worden ingezet (en door middel van vervanging van personeel zelfs 120 dagen). De Batt-

legroup is daarmee een flexibel instrument, dat kan worden ingezet in crisismanagement en gevechtsacties.

Ondanks het feit dat het Verdrag van Lissabon nog niet in werking is getreden, had de Europese Unie vanaf 1 januari 2007 de beschikking over volledig operationele Battlegroups, die telkens door twee of meer staten worden gevormd en waarvan er twee per half jaar beschikbaar zijn. Vanaf 1 januari 2005 hadden lidstaten echter al Battlegroups met een zogenoemde 'initial operational capacity' (uiteraard werden de eerste Battlegroups in het eerste half jaar van 2005 gevormd door initiatiefnemers Frankrijk het Verenigd Koninkrijk). Nederland participeerde samen met Duitsland en Finland in de eerste Battlegroup met 'full operation capacity' in de eerste helft van 2007 (naast de andere beschikbare Battlegroup van Frankrijk, België en Luxemburg). Begin 2010 is Nederland weer aan de beurt, deze keer samen met het Verenigd Koninkrijk.⁴⁸ Hoewel het concept in de praktijk nog niet is getest, verschaft het de Unie de mogelijkheid om snel troepen in te zetten in crisissituaties waar dan ook ter wereld. Inderdaad is er geen sprake van een 'Europees leger', maar de institutionalisering van het EVDB, via Battlegroups, Headline Goals, specifieke besluitvormende organen en Security Strategies laat zien dat lidstaten inmiddels bereid zijn vergaande afspraken te maken die de Europese Unie in staat stellen ook ten aanzien van veiligheidsvraagstukken een belangrijker rol in de wereld te spelen.

Noten

1. Uitgebreider: Wessel, R.A. (2003), *The state of affairs in European security and defence policy: The breakthrough in the Treaty of Nice*, *Journal of Conflict & Security Law*, 2, pp. 265-288.
2. Report on the Implementation of the European Security Strategy - providing Security in a Changing World, Brussels, 11 December 2008, Doc. s407/08.
3. Zie: Eekelen, W.F. van (1998), *Debating European Security: 1948-1998*, The Hague: SDU; Bloed, A. & R.A. Wessel (eds.) (1994), *The Changing Functions of the Western European Union (WEU): Introduction and Basic Documents*, Dordrecht, etc.: Martinus Nijhoff Publishers.
4. Zie uitgebreider: Trybus, M. (2005), *European Union Law and Defence Integration*, Oxford: Hart Publishing, Hoofdstuk 4.
5. Keukeleire, S. & J. MacNaughtan (2008), *The Foreign Policy of the European Union*, Houndmills, etc.: Palgrave MacMillan, p. 176.
6. Zie ook: Gnesotto, N., ESDP: Results and prospects, in N. Gnesotto (ed.), *EU Security and Defence Policy: The First Five Years (1999-2004)*, Paris: EU ISS, pp. 11-31: "Both on the military and the political level, the United States therefore made its acceptance

of the ESDP conditional on the Europeans not crossing a very clear red line, ruling out anything that might encourage the autonomy and, above all, the strategic independence of the Union."

7. Met de 'eerste pijler' wordt bedoeld op de Europese Gemeenschappen (EG en Euratom); de 'derde pijler' omvat de zogenoemde Politieke en Justitiële Samenwerking in Strafzaken.
8. Zie ook: Müller-Brandeck-Bocquet, G. (2002), The new CFSP and ESDP decision-making system of the European Union, *European Foreign Affairs Review*, pp. 257-282.
9. Zie het rapport van het Voorzitterschap over het Europees Veiligheids- en Defensiebeleid, Brussel, 4 december 2000, *EU Persbericht* 14056/2/00.
10. Zie de Gemeenschappelijke Besluiten 2001/554/GBVB en 2001/555/GBVB van de Raad van 20 juli 2001, *PB EG*, 25.7.2001. Beide organen werden formeel EU-organen op 1 januari 2002. Zie uitgebreider: Wessel, R.A. (2001), The EU as black widow: Devouring the WEU to give birth to a European Security and Defence Policy, in: V. Kronenberger (ed.), *The European Union and the International Legal Order: Discord or Harmony?*, The Hague: TMC Asser Press, pp. 405-434.
11. Zie bijvoorbeeld: Smith, M.E. (2004), *Europe's Foreign and Security Policy: The Institutionalisation of Cooperation*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 77-84.
12. Maar zie ook al: Duke, S. (2005), The Linchpin COPS, 2005/11/05 *EIPA Working Paper*, Maastricht 2005.
13. Juncos, A.E. & Chr. Reynolds (2007), The Political and Security Committee: Governing in the shadow, *European Foreign Affairs Review*, pp. 127-147, op p. 135: "Brusselizing the CFSP means that while the relevant competencies do remain ultimately at the disposal of the Member States, the formulation and implementation of policy will be increasingly Europeanized and Brusselsized by functionaries and services housed permanently at Brussels." Zie ook: Duke, S. & S. Vanhoonaeker (2006), Administrative governance in the CFSP: Development and practice, *European Foreign Affairs Review*, pp. 163-182, op p. 164; en meer in het algemeen: Glarbo, K. (1999), Wide-awake diplomacy: reconstructing the common foreign and security policy of the European Union, *Journal of European Public Policy*, pp. 634-651. Zie ook Müller-Brandeck-Bocquet, (2002), p. 261; en Regelsberger, E. (2007), The EU as an actor in foreign and security policy: Some key features of CFSP in an historical perspective, *CFSP Forum*, 4, p. 1-8, op p. 3.
14. Juncos & Reynolds (2007), p. 145, stellen ook: "From such a perspective, the national interest is not defended in an isolated manner in a national capital and brought to Brussels to be bargained over as intergovernmentalist approaches suggest. Instead it is constructed in an institutional context/space in which the national cannot be easily separated from the international, nor the self from the other."
15. *Ibid.*, p. 141.
16. Zie Keukeleire & MacNaughtan (2008), pp. 180-181; en Missiroli, A. (2003), Ploughshares into swords? Euros for European defence, *European Foreign Affairs Review*, pp. 5-33.
17. Zie ook Keukeleire & MacNaughtan (2008), p. 180.
18. Zie voor updates de website van de Raad www.consilium.europa.eu/, on-

- der Beleid - Veiligheid en defensie. De meeste operaties hebben zelfs een eigen website, die via de site van de Raad te bereiken is.
19. Zie over de mogelijkheid voor de Europese Unie om internationale overeenkomsten in dit kader aan te gaan en de mogelijke aansprakelijkheid van de Unie eerder in het *Jaarboek Vrede en Veiligheid*: Wessel, R.A. (2006), *De Europese Unie in de wereld: militaire missies en aansprakelijkheid*, in: B. Bomert, Th. van den Hoogen en R.A. Wessel (red.), *Jaarboek Vrede en Veiligheid 2006*, Nijmegen: CICAM, pp. 55-70.
 20. Met veel dank aan Frederik Naert, die in zijn onlangs in Leuven verdedigde proefschrift een uitgebreide analyse van het EVDB en de missies heeft gegeven: Naert, F. (2008), *International Law Aspects of the EU's Security and Defence Policy, with a Particular Focus on the Law of Armed Conflict and Human Rights*, Katholieke Universiteit Leuven (wordt gepubliceerd door Intersentia, Antwerpen). Zie voor een overzicht ook Keukeleire & MacNaughtan (2008), pp. 186-188.
 21. Gemeenschappelijk Optreden 2002/210/GBVB van de Raad van 11 maart 2002, *PB EU L* 70, 13.03.2002.
 22. Gemeenschappelijk Optreden 2007/749/GBVB van de Raad van 19 november 2007, *PB EU L* 303, 21.11.2007.
 23. Zie faq.macedonia.org/politics/framework_agreement.pdf.
 24. Gemeenschappelijk Optreden 2003/423/GBVB van de Raad van 5 juni 2003, *PB EU L* 143, 11.06.2003.
 25. Gemeenschappelijk Optreden 2003/681/GBVB van de Raad van 29 september 2003, *PB EU L* 249, 01.10.2003.
 26. Gemeenschappelijk Optreden 2004/523/GBVB van de Raad van 28 juni 2004, *PB EU L* 228, 29.06.2004.
 27. Besluit 2004/803/GBVB van de Raad van 25 november 2004, *PB EU L* 353, 27.11.2004.
 28. Gemeenschappelijk Optreden 2004/847/GBVB van de Raad van 9 december 2004, *PB EU L* 367, 14.12.2004.
 29. Gemeenschappelijk Optreden 2005/355/GBVB van de Raad van 2 mei 2005, *PB EU L* 112, 03.05.2005.
 30. Gemeenschappelijk Optreden 2005/557/GBVB van de Raad van 18 juli 2005, *PB EU L* 188, 20.07.2005.
 31. Gemeenschappelijk Optreden 2005/643/GBVB van de Raad van 9 september 2005, *PB EU L* 234, 10.09.2005.
 32. Gemeenschappelijk Optreden 2005/979/GBVB van de Raad van 14 november 2005, *PB EU L* 300, 17.11.2005.
 33. Gemeenschappelijk Optreden 2007/806/GBVB van de Raad van 6 december 2007, *PB EU L* 323, 08.12.2007.
 34. Gemeenschappelijk Optreden 2005/826/GBVB van de Raad van 24 november 2005, *PB EU L* 307, 25.11.2005.
 35. Gemeenschappelijk Optreden 2005/889/GBVB van de Raad van 12 december 2005, *PB EU L* 327, 14.12.2005.
 36. Besluit 2006/412/GBVB van de Raad van 12 juni 2006, *PB EU L* 163, 15.06.2006.
 37. Gemeenschappelijk Optreden 2007/369/2007 van de Raad van 30 mei 2007, *PB EU L* 139, 31.05.2007.
 38. Gemeenschappelijk Optreden 2008/124/GBVB van de Raad van 4 februari 2008, *PB EU L* 42, 16.02.2008.
 39. Zie de Overeenkomst tussen de Europese Unie en de Verenigde Staten van Amerika betreffende de deelname van de Verenigde Staten van Amerika aan de rechtsstaatmissie van de Europese Unie in Kosovo, *EULEX KOSOVO*, *PB EU L* 282, 25.10.2008.
 40. Gemeenschappelijk Optreden 2007/677/GBVB van de Raad van 15 oktober 2007, *PB EU L* 279, 23.10.2007.
 41. Gemeenschappelijk Optreden 2008/112/GBVB van de Raad van 12 februari 2008, *PB EU L* 40, 14.02.2008.

42. Gemeenschappelijk Optreden 2008/736/GBVB van de Raad van 15 september 2008, *PB EU L* 248, 17.09.2008.
43. Gemeenschappelijk Optreden 2008/851/GBVB van de Raad van 10 november 2008, *PB EU L* 301, 12.11.2008.
44. De Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (Euratom) zal geen deel uitmaken van de nieuwe structuur, maar zal als afzonderlijke organisatie voortbestaan. Zie hierover Protocol 2 bij de verdragen.
45. Het huidige art. 17 VEU stelt slechts: "Het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid omvat alle aangelegenheden die betrekking hebben op de veiligheid van de Unie, met inbegrip van de geleidelijke bepaling van een gemeenschappelijk defensiebeleid, dat tot een gemeenschappelijke defensie kan leiden indien de Europese Raad daartoe besluit."
46. Zie de zogenoemde Headline Goal 2010, aangenomen door de Raad van de Europese Unie; ESDP Presidency Report, Annex I, 'Headline Goal 2010', Brussels, 17-18 June 2004 (ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/2010_Hheadline_Goal.pdf). Zie ook Wessel, R.A. (2007), Differentiation in EU Foreign, Security and Defence Policy: Between coherence and flexibility, in: M. Trybus & N.D. White (eds.), *European Security Law*, Oxford: Oxford University Press, pp. 225-248.
47. Zie: The EU Battlegroups, European Parliament, DG for External Policies of the Union, Policy Department, 12 September 2006, op: *DGExPo/B/Pol Dep/Note/2006_145*.
48. *Ibid.*, p. 8.